Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi 6 (2): 49-53, 2013
ISSN: 1308-3961, E-ISSN: 1308-0261, www.nobel.gen.tr

Kayseri İlinde Bulunan *Iridaceae* Familyasına Ait Endemik Türlerin Mevcut Durumu

Gökhan İPEK[1*] Erman BEYZİ[2] Bilal GÜRBÜZ[3] Arif İPEK[4]

[1]Çankırı Karatekin Üniversitesi, Yapraklı Meslek Yüksekokulu, Çankırı
[2]Erciyes Üniversitesi, Seyrani Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Kayseri
[3]Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Ankara
[4]Çankırı Karatekin Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Çankırı

*Sorumlu yazar
e-mail: gokhanipek@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi: 05 Aralık 2013
Kabul Tarihi: 16 Aralık 2013

Özet

Türkiye; dünyanın önemli üç gen merkezinin kesişme noktasında bulunan coğrafik konumu, jeomorfolojik yapısı ve sahip olduğu çok farklı ekolojisi ile biyoçeşitlilik yönünden dünyanın en önemli gen merkezlerinden biridir. Türkiye zengin bir floraya sahiptir ve çok sayıda endemik ve endemik olmayan önemli bitki türlerini bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye'de geofitlerin (soğanlı-yumrulu bitkiler) birçoğu doğal olarak yetişmektedir. Türkiye florasında 1000 civarında geofit (soğanlı, yumrulu, yumru köklü, rizomlu vs.) taksonu yaşamaktadır. Kayseri ili geofit bitkiler açısından zengin bir il olması nedeniyle bu bitkilerden endemik olanların sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Kayseri ili sınırları içersinde mevcut olan toplam 1170 taksonun 302 adedi endemik takson olup, *Iridaceae* familyasına ait 2 adet endemik cins bulunmaktadır. Bunlardan *Crocus* L. cinsine ait 2 adet tür (*Crocus ancyrensis* (HERBERT) MAW ve *Crocus kotschyanus* C. KOCH subsp. *cappadocicus* MATHEW) ve *Iris* L. cinsine ait 4 adet tür (*Iris galatica* SIEHE, *Iris sari* SCHOTT EX BAKER, *Iris schachtii* MARKGRAF ve *Iris stenophylla* HAUSSKN. ET SIEHE EX BAKER) mevcuttur. Bu çalışmada Kayseri ilinde bulunan *Iridaceae* familyasına ait endemik türlerin son durumları hakkında genel bilgile verilecektir.

Anahtar kelimeler: *Iridaceae familyası*, geofit bitki, *Crocus* L., *Iris* L., endemik tür

Current Status of Endemic Species belonging to the family Iridaceae Found in Kayseri

Abstract

Turkey is located at the intersection of the center of the world's three major geographic location of which are very different in terms of, geomorphological structure and ecology and biodiversity. They form one of the world's most important gene pool. Turkey has a rich flora and a large number of both endemic and non-endemic. Turkey has large number of geophytes (bulbous-tuberous plant) that grow naturally. Flora of Turkey has around 1000 Geophytes (bulbs, tubers, tuberous rooted, rizomlu etc) taxons. Kayseri province is rich in plant geophytes of which many plants are endemic. Within the boundaries of the province of Kayseri, out of the total available number of 1170 taxa, 302 are endemic taxa of which 2 (Crocus ancyrensis (HERBERT) MAW and Crocus kotschyanus C. KOCH subsp. cappadocicus Mathew) belongs to the family Iridaceae. Genus Iris L. has 4 species (Siehe galatica Iris, Iris yellow SCHOTT EX BAKER, Iris and Iris stenophylla HAUSSKNSchachtii Markgraf. siehe EX BAKER ET). In this study, in the province of Kayseri information about the final status of endemic species belonging to the family Iridaceae will be presented.

Key Words: *Iridaceae*, Geophytes plant, *Crocus* L, *Iris* L., endemic plant

GİRİŞ

Ülkemiz zengin bir floraya sahip olduğu gibi ve çok sayıda endemik ve endemik olmayan bitki türünü bünyesinde barındırmaktdır. Ülkemiz ayrıca üç gen merkezinin kesişme noktasında olduğu için flora çeşitliliği bakımından da önemli bir değere sahiptir. Türkiye florasindaki tür sayisi 2.891olup, bu sayıya endemik olan 497 alttürü ve 390 varyete de dahil edildiğinde endemik takson sayisi 3.778'e çıkmaktadır [5]. Avrupa Kıtası'nın toplam tür sayısının 12.500 civarında olduğu ve bunun da 2.500 kadarının endemik olduğu bilindiğine göre, Türkiye tek başına Avrupa'dan daha fazla endemik türe sahip bir ülkedir [6].

Gövdesi toprak altında oluşan ve değişime uğrayarak besin depo etme özelliği kazanmış, soğanlı, yumrulu ve rizomlu bitkilere geofit bitki denilmektedir. Yeryüzünde bulunan yaklasik 400.000'den fazla tohumlu bitkinin % 6-7'si geofit bitkilerden olup, 19 familyaya ait yaklasik 21.000 tür bulunmaktadir [11]. Ülkemizde ise geofit bitkiler, 26 cins ve 540 türle temsil edilmektedirler [3, 9].

Kayseri İlinde Bulunan *Iridaceae* Familyasina Ait Endemik Türlerin Genel Durumu

Kayseri ili sınırları içersinde toplam 996 takson bulunmaktadır. Bu taksonlardan 300 tanesi endemiktir. Çizelge 1' de Kayseri ilinin toplam familya, cins ve tür sayısı ile endemik familya, cins ve tür sayıları arasında karşılaştırma verilmiştir.

Çizelge 1'e göre Kayseri ilinde bulunan toplam taksonların %30,3 endemiktir. Ayrıca familya, cins ve tür bazında incelendiğinde, kayseri ilinde bulunan toplam bitki familyasının % 38,6'sı, toplam bitki cinsinin % 34,1'i ve toplam bitki türünün ise % 30,9'u endemiktir. Bu oranlardan da görüldüğü gibi Kayseri ili endemizm bakımından oldukça önemlidir. Kayseri ili sınırları içerisinde *Iridaceae* familyasına ait 2 adet endemik cins bulunmakta olup, bunlardan *Crocus* L. cinsine ait 2 adet tür (*Crocus ancyrensis* (HERBERT) MAW ve *Crocus kotschyanus* C. KOCH subsp. *cappadocicus* MATHEW) ve *Iris* L. cinsine ait 4 adet tür (*Iris galatica* SIEHE, *Iris sari* SCHOTT EX BAKER, *Iris schachtii* MARKGRAF ve *Iris stenophylla* HAUSSKN. ET SIEHE EX BAKER) mevcuttur.

Ayrıca Kayseri ilinde bulunup endemik olmayan *Crocus* L. cinsine ait *C. kotschyanus* C. Koch subsp. Kotschyanus C. Koch, *C. kotschyanus* C. Koch subsp. Suworowianus (C. Koch) Mathew, *C. kotschyanus* C. Koch subsp. Hakkariensis Mathew ve *Iris* L. cinsine ait *I. stenophylla* Haussk n. Et Sıehe Ex Baker subsp. Allisonii B. Mathew türleri bulunmaktadır.

Kayseri ilinde bulunan Iridaceae familyasına ait endemik türlerin genel durumu Çizelge 2'de ve endemik taksonların Coğrafi karelerde bulunma durumları da Çizelge 3'te verilmiştir [2].

***Iridaceae* Familyasının Genel Özellikleri**

Iridaceae familyası kozmopolit olarak yayılma gösteren bir familyadır. Kuzey yarımkürede 200'den fazla türü vardır. Henüz sayıları ve adları bilinmeyen ve yeni elde edilmiş birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu familya başta akdeniz bölgesi olmak üzerek yeryüzünün genel olarak bütün bölgelerinde yayılış göstermektedir [4]. Bu familyanın dünya üzerinde mevcut olan 70 kadar cinsi ve 1800 kadar türü bulunmaktadır. Ülkemizde ise bu familya 6 cins (*Iris, Gynandrisis, Romulea, Gladiolus, Hermodactylus ve Crocus*) ve 86 tür ile temsil edilmektedir [10, 13, 7].

Bu familyanın bitkileri; rizomlu, kormlu veya bulbludur. Türleri otsu, çok yıllık, yaprak ve çiçekleri mevsimliktir. Yapraklar tabanda, çok sayıda, basit ve paralel damarlıdır. Çiçek rasemus yada panikula durumunda yada bazen uçta tek olarak bulunur ve hermafroditdir. Familyanın tipik çiçek formulu $P_{(3+3)}A_3G_{(3)}$ dür. Sayıları 3 olan ve tepallere bakan stamenler karşılıklı ve sıklıkla dıştaki tepallere birleşiktir. Filamentler anterlerin tabanına bağlıdır (basifiks). Anter yarıkları dışta, tepallere bakan yöndedir (ekstrons) ve anter yarıkları genelde boyuna açılır. Dişi organlar 1 pistilli, 3 karpelli 3 gözlü (lokulus), ovaryum alt durumludur. Ovuller anatrop tiptedir, az vey a çok sayıda olabilir. Plasentasyon ekselseldir; eğer bir gözlü ise plasentasyon parietal olur. Stilus, sıklıkla basit, yassı genişlemiş olarak 1 yada 3 dala yarılmıştır [14]. Meyve lokulusit kapsül biçiminde olup, tohumlar küreselden elipsoide kadar ve armut şeklinde, köşeliden yassılaşmış hale kadar farklı biçimdedir. Bu familya saponin ve çeşitli terpenoid bileşikler içerir ve içerdikleri kimyasal bileşiklerden dolayı tıbbi öneme sahiptirler [8, 14, 10, 7, 4]. Güç tohum bağlarlar. Tohumdan elde edilen bitkiler çok geç çiçek açar. Tohum ancak yeni çeşitler meydana getirmek için kullanılır. En çok kullanılan üretim şekli, yumru kökleri aracılığı ile yapılandır. Yumrular, uzun ve girintili çıkıntılı olup, her budak yerinden filizlenerek yaprak sürer. Bu gibi yumrular birer ikişer yapraklı ve köklü olmak üzere bıçakla istenilen miktarda keserek ayrı dikilmelidir. Dikim eylülden marta kadar yapılmalıdır. 8-10 cm derinliğinde, gübreli kompost ile karışık toprağa dikilen bitki, şubat ayında çiçeklenir [1].

SONUÇ

Sonuç olarak; ülkemiz endemik bitkiler bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Ülkemiz, kendisine komşu olan ülkeler içerisinde tür zenginliği ve endemik türler bakımından birinci sırada yer alır [6]. Kayseri ili bu tür zenginliğinin önemli bir parçasını barındırmaktadır. Geofit bitkiler, çok yönlü kullanım alanına sahip, üzerinde dikkatle durulması gerekli bitkilerimizdir. Geofit bitkilerin bilinçsizce doğadan toplanması endemik türlerin yok olmasına neden olmaktadır. Bu bitkilerin doğadan toplanması yerine korunup kültüre alınması, bu türlerin devamı için mutlak gereklidir.

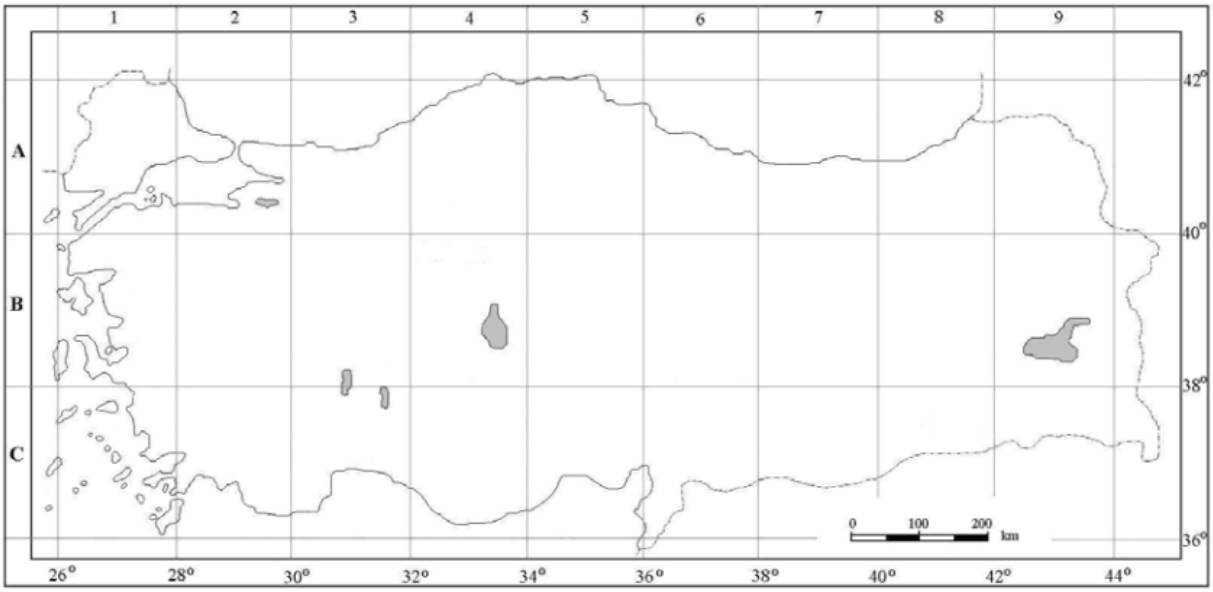
Çizelge 1. Kayseri ili Endemik Taksonların Sayısı

Toplam Takson (adet)			**Endemik Takson (adet)**					
996			302 **(% 30,3)**					
Familya	**Cins**	**Tür**	**Familya**	**%**	**Cins**	**%**	**Tür**	**%**
83	364	960	32	**38,6**	124	**34,1**	297	**30,9**

Kaynak: Anonim, 2012

Çizelge 2. Kayseri İlinde Bulunan *Iridaceae* Familyasına Ait Endemik Türlerin Genel Durumu

***Iridaceae* Türleri**	**Bulunduğu Kareler**			**Bulunduğu İller**	**Endemik**
	A	**B**	**C**		
C. ancyrensis (Herbert) Maw	3 4 5	4 5 6 7	6	Amasya, Ankara, Bolu, Çorum, Kastamonu, ***Kayseri***, Kahramanmaraş, Samsun, Sivas, Yozgat	+
C. kotschyanus C. Koch subsp. cappadocicus Mathew					+
C. kotschyanus C. Koch subsp. Kotschyanus C. Koch	6 7 8 9	6 7	5 6 10	Adana, Artvin, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, İçel, Kars, ***Kayseri***, Konya, Kahramanmaraş, Rize, Sivas, Trabzon, Tunceli, Bayburt	-
C. kotschyanus C. Koch subsp. Suworowianus (C. Koch) Mathew					-
C. kotschyanus C. Koch subsp. Hakkariensis Mathew					-
I. galatica Sıehe	4 5 6 7 8	5 6 7	4	Amasya, Erzincan, ***Kayseri***, Nevşehir, Sivas, Tokat, Karaman	+
I. sari Schott Ex Baker	4 5 8	4 5 6 7 8	6	Amasya, Çankırı, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, ***Kayseri***, Niğde, Bayburt	+
I. schachtii Markgraf	4	3 4 5 6	4	Ankara, Çankırı, Eskişehir, ***Kayseri***, Konya, Sivas, Yozgat	+
I. stenophylla Hausskn. Et Sıehe Ex Baker subsp. stenophylla Hausskn. Et Sıehe Ex Baker		3 6 3 4		Antalya, Isparta, İçel, ***Kayseri***, Konya	+
I. stenophylla Hausskn. Et Sıehe Ex Baker subsp. Allisonii B. Mathew		5			-

Şekil 1. *Iridaceae* Familyasına Ait endemik Taksonların Coğrafi Karelere Dağılımı

Çizelge 3. *Iridaceae* Familyasına Ait endemik Taksonların Coğrafi Karelerde Bulunma Durumları

Coğrafi Kareler	Iridaceae Familyasına Ait Toplam Takson Sayısı	Toplam endemik Takson Sayısı
A1	1	-
A2	2	-
A3	1	1
A4	5	4
A5	4	4
A6	2	2
A7	2	1
A8	3	2
A9	1	-
A10	-	-
B1	2	-
B2	1	-
B3	4	2
B4	4	3
B5	7	4
B6	8	5
B7	4	4
B8	2	1
B9	1	-
B10	-	-
C1	-	-
C2	1	-
C3	3	1
C4	4	3
C5	3	1
C6	4	2
C7	-	-
C8	-	-
C9	-	-
C10	1	-

KAYNAKLAR

[1] Anonim (2007). Available: hbogm.meb.gov.tr/ modulerprogramlar/.../iridaceae_familyasi.pdf

[2] Anonim (2012). Available: http://turkherb.ibu. edu.tr/ index.php?sayfa=210&name=38

[3] Arslan N (1998). Türkiye'de Doğal Çiçek Soğanlarının Potansiyeli ve Geleceği, I. Ulusal Süs Bitkileri Kongresi Bildiri Kitabı (Ed. Erkal, S., Aksu, E., Çelikel F.G) s: 209-215.

[4] Coşkun F, Selvi S, Satıl F (2010). Phylogenetic relationships of some Turkish *Crocus* (Iridaceae) taxa based on morphological and anatomical characters. Turk J Bot 34: 171-178.

[5] Erik S (2004). Tarikahya, B. Türkiye florasi üzerine, Kebikeç, 17:139.

[6] İpek A, Gürbüz B (2010). Türkiye Florasında Bulunan Salvia Türleri ve Tehlike Durumları. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 19(1-2): 30-35.

[7] Kravkaz, IS. Vurdu, H. Türkyilmaz, E. (2006). Colchicums (Crocus ssp.) as a potential or ornamental plant. Gazi University Kastomonu Journal of Forest Faculty 6, 135-140.

[8] Mathew B (1984). Crocus. In: Davis PH (eds), Flora of Turkey and The East Aegean Island, Edinburg at the University Press, Edinburg, 413-438.

[9] Özel A, Erden K (2010). İhraç Edilen Bazı Geofitlerin Pazarlanabilir Soğan Üretme Kapasiteleri Ve Bazı Bitkisel Özelliklerinin Belirlenmesi. HR.Ü.Z.F. Dergisi, 2010, 14(2): 90-99.

[10] Seçmen Ö, Gemici Y, Görk G, Bekat L, Leblebici E (2004). Tohumlu Bitkiler Sistematiği. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, s: 195.

[11] Sezik E (1984). Orkidelerimiz Türkiye'nin Orkideleri, Sandoz Yayinlari, No:6 Ankara.

[12] Vural C, Aytaç Z (2005). The Flora of Erciyes Dağı (Kayseri, Turkey). Turk J Bot 29 185-236.

[13] Zilci N, Özyurt S, Leblebici S (2008). Murat Dağı'nda Yayılış Gösteren Amarylidaceae ve Iridaceae Familyalarına Ait Bazı Geofitler Üzerine Morfolojik, Anatomik ve Ekolojik İncelemeler, 19. Ulusal Biyoloji Kongresi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 23- 27 Haziran 2008.

[14] Zomlefer W. B (1994). Guide to Flowering Plant Families, The University of North Carolina.